

Айдналиева Назгуль Аманжоловна – кандидат педагогических наук, ассистент профессора кафедры дошкольного и начального образования, Костанайский региональный университет имени Ахмет Байтұрсынұлы, Республика Казахстан, 110000 г. Костанай, ул. Байтұрсынова 47, тел.: +77053031383, e-mail: nazgul_8972@mail.ru.

Baibolova Dinara Turmaganbetkyzy – PhD student, Korkyt Ata Kyzylorda University, Republic of Kazakhstan, 120000, Kyzylorda, 36 Tole bi Str., tel.: +77764883899, e-mail: Din9090@mail.ru.*

Bekzhanova Bakhytzhama Zhorabekkyzy – PhD, Head of the “Pedagogy, psychology and methods of primary education” educational program, Korkyt Ata Kyzylorda University, Republic of Kazakhstan, 120000, Kyzylorda, 36 Tole bi Str., tel.: +77075316051, e-mail: Bekzhanova77@mail.ru.

Saparkyzy Zhannat – PhD, Deputy Director of the Institute of Pedagogy and Traditional Arts, Korkyt Ata Kyzylorda University, Republic of Kazakhstan, 120000, Kyzylorda, 36 Tole bi Str., tel.: +77783239796, e-mail: zhansap@korkyt.kz.

Aidnaliyeva Nazgul Amanzholovna – Candidate of Pedagogical Sciences, Assistant Professor of the Department of preschool and primary education, Akhmet Baitursynuly Kostanay Regional University, Republic of Kazakhstan, 110000, Kostanay, 47 Baitursynov Str., tel.: +77053031383, e-mail: nazgul_8972@mail.ru.

XҒТАР 14.35.07

ӨОЖ 37.016:94

<https://doi.org/10.52269/NTDG254265>

ТАРИХИ ДЕРЕККӨЗДЕРДІ ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ЗЕРТТЕУ ДАҒДЫЛАРЫН ДАМУ

Исиргепов Д.Б. – педагогика ғылымдары магистрі, мұғалім-сарапшы, Назарбаев Зияткерлік мектептері, Қостанай қ., Қазақстан Республикасы.

Бұл мақалада тарихты оқытудағы негізгі әдістемелік бағыттардың бірі ретінде тарихи дереккөздерді тиімді пайдалану мәселесі қарастырылады. Автор оқушылардың зерттеу дағдыларын қалыптастыруда түпдеректермен жұмыс істеудің маңыздылығына ерекше назар аударады. Тарихи дереккөздер тек өткенді сипаттайтын ақпарат көзі ретінде ғана емес, сонымен қатар оқушыларды сыни тұрғыдан ойлануға, ақпаратты талдап, жүйелеуге, түрлі көзқарастарды салыстыруға және тарихи контексте себеп-салдарлық байланыстарды анықтауға үйрететін әмбебап құрал ретінде қарастырылады. Зерттеу барысында тарихи деректерді оқу үдерісіне кіріктірудің әдіс-тәсілдері мен тиімді педагогикалық модельдері талданады. Атап айтқанда, мұғалімнің бағыттаушы рөлі, дереккөздермен жұмыс кезеңдері (сұрақ қою, талдау, интерпретация, қорытынды жасау) және оқушылардың дербес зерттеуін ұйымдастыру жолдары сипатталады. Сонымен қатар, тарихи материалдарды пайдаланудың оқушылардың танымдық белсенділігін арттыруға, ақпараттық мәдениетін қалыптастыруға және тарихи білімнің тереңдігі мен деректілігін қамтамасыз етуге ықпалы көрсетіледі. Мақалада тарихи дереккөздермен жұмыс жасаудың заманауи білім беру жүйесіндегі зерттеуге негізделген оқыту тұжырымдамасымен өзара байланысы да айқындалады. Нәтижесінде, дереккөздерді қолдану оқушылардың зерттеушілік мәдениетін, тарихи ойлау мен рефлексия дағдыларын дамытуға бағытталған тиімді әдіс ретінде бағаланады.

Түйінді сөздер: тарихи дереккөз, тарихи құжат, зерттеу дағдысы, эссе, сыни талдау.

РАЗВИТИЕ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИХ НАВЫКОВ УЧАЩИХСЯ ЧЕРЕЗ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИСТОРИЧЕСКИХ ИСТОЧНИКОВ

Исиргепов Д.Б. – магистр педагогических наук, учитель-эксперт, Назарбаев Интеллектуальные школы, г. Костанай, Республика Казахстан.

В статье рассматривается эффективное использование исторических источников как одного из ключевых методических направлений в преподавании истории. Автор уделяет особое внимание значимости работы с первоисточниками в формировании исследовательских навыков учащихся. Исторические источники рассматриваются не только как средство описания прошлого, но и как универсальный инструмент, обучающий критически мыслить, анализировать и систематизировать информацию, сравнивать различные точки зрения и выявлять причинно-следственные связи в историческом контексте. В исследовании проанализированы методы и эффективные педагогические модели интеграции исторических данных в учебный процесс. В частности, описана направляющая роль учителя, этапы работы с источниками (постановка вопросов, анализ,

интерпретация и вывод), а также способы организации самостоятельных исследований учащихся. Кроме того, показано, что использование исторических материалов способствует развитию познавательной активности, формированию информационной культуры и обеспечивает глубину и достоверность исторических знаний. В статье также раскрывается взаимосвязь работы с историческими источниками с концепцией обучения, основанного на исследовании, в современной образовательной системе. В результате использование источников оценивается как эффективный метод, направленный на развитие исследовательской культуры, исторического мышления и рефлексивных умений учащихся.

Ключевые слова: исторический источник, исторический документ, исследовательский навык, эссе, критический анализ.

DEVELOPING STUDENTS' RESEARCH SKILLS THROUGH THE USE OF HISTORICAL SOURCES

Issirgepov D.B. – Master of Pedagogical Sciences, Teacher-expert, Nazarbayev Intellectual Schools, Kostanay, Republic of Kazakhstan.

This article examines the effective use of historical sources as one of the key methodological approaches in teaching history. The author places special emphasis on the importance of working with primary sources in developing students' research skills. Historical sources are viewed not only as a means of describing the past, but also as a universal tool that teaches students to think critically, analyze and organize information, compare different perspectives, and identify cause-and-effect relationships within a historical context. The study analyzes the methods and effective pedagogical models for integrating historical data into the learning process. In particular, it describes the teacher's guiding role, the stages of working with sources (questioning, analysis, interpretation, and conclusion), and ways to organize students' independent research. Furthermore, the article highlights how the use of historical materials enhances students' cognitive activity, fosters their information culture, and ensures depth and accuracy of historical knowledge. The article also reveals the interrelation between working with historical sources and the concept of inquiry-based learning in the modern educational system. As a result, the use of sources is evaluated as an effective method aimed at developing students' research culture, historical thinking, and reflective skills.

Key words: historical source, historical document, research skill, essay, critical analysis.

Қысқашы. Қазіргі мектепте тарих сабақтарында тарихи дереккөздерді қолданбай өту мүмкін емес. Олар оқушыларға шынайы тарихпен бетпе-бет келуге, сол оқиғалардың қатысушысы ретінде өзін сезінуге, дәуірдің рухын тереңірек түсінуге және белгілі бір тарихи кезеңге тән адамгершілік, рухани әрі әлеуметтік мәселелерді тануға мүмкіндік береді. Дереккөздерді пайдалану тарихи ойлауды дамытуға ықпал етеді, ал тарихи ойлау зерттеу дағдыларымен тікелей байланысты. Тарихи ойлау деп оқушылардың деректер мен құбылыстарды таңдай білу, оларды сипаттап, әртүрлі тарихи дереккөздерді қолдана отырып, бағалай алу қабілеті түсініледі.

Тарих сабақтарында түрлі дереккөздерді қолданбай және оларды талдамай елестету мүмкін емес. Кейбір мұғалімдер оқытудың дәстүрлі әдістерін ұстанып, бұл оқушылардың оқу материалының мазмұнын терең түсінуі мен меңгеруін шектейді. Бүгінгі таңда бастысы – ақпаратты дайын күйінде ұсыну емес, оқушыларды әртүрлі дағдыларға үйрету. Бұл дағдылар мектеп пәндерін оқып-үйренуде ғана емес, сондай-ақ өмірлік жолды таңдауда және кәсіби өзін-өзі айқындауда да маңызды рөл атқарады. Мұндай жағдайда мұғалім оқушыларды зерттеу іс-әрекетінің негіздеріне үйретуге баса назар аударуы тиіс. Орта білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандартына сәйкес, жалпы орта білімнің практикалық бағыттылығы зерттеушілік дағдыларды дамыту арқылы жүзеге асырылады [1]. Зерттеу дағдыларын қалыптастыру, мақсаттар мен міндеттерді дербес қоя білуге үйрету қазіргі тарихи білім берудегі басым бағыттардың бірі болып саналады. Бұл дағдылар тарих сабақтарында тарихи дереккөздермен жұмыс барысында тиімді қалыптасады.

Сонымен қатар қазір тек дайын білімді беруге ғана емес, сонымен қатар білім алушылардың негізгі құзыреттерін қалыптастыруға бағытталған, олардың арасында зерттеу қызметі ерекше орын алады. Тарихты оқытуда зерттеу дағдыларын тарихи дереккөздермен жұмыс жасау арқылы сәтті дамытуға болады. Бастапқы құжаттар, дәуір туралы куәліктер, естеліктер, хаттар, шежірелер және ресми құжаттар оқушыларға шынайы тарихпен байланысуға, оқиғаларды өз бетінше талдауға және өз қорытындыларын жасауға мүмкіндік береді. Осы тұста «Қазақстан тарихы» пәнінің мақсатына тоқталған жөн. «Қазақстан тарихы» пәнінің мақсаты – оқушылардың зерттеушілік, ойлау, коммуникативтік дағдыларын дамыту» болып табылады [2].

Ақпараттың көптігі және тарихи оқиғалардың қарама-қайшы түсіндірмелерінің болуы жағдайында ақпарат көздеріне сыни көзқарас ерекше маңызға ие. Бұл оқушыларды фактілерді, пікірлер мен түсіндірмелерді ажыратуға, сұрақтар қоюға, дәлелдер іздеуге және өз көзқарастарын дәлелдеуге үйрететін шынайы құжаттармен жұмыс. Бұл дағдылар ақпараттық және медиа сауаттылықты қалыптастыру үшін маңызды болады.

Зерттеудің мақсаты: Білім алушылардың зерттеу дағдыларын дамыту әдісі ретінде тарихи дереккөздерді пайдаланудың тиімділігін талдау.

Зерттеудің міндеттері:

- Тарихи дереккөздермен жұмыс жасау кезінде қалыптасатын негізгі зерттеу дағдыларын анықтаңыз.
- Бастапқы дереккөздермен жұмыс жасау арқылы оқушылардың тарихи зерттеулерге қатысу деңгейі мен қызығушылығын бағалау.
- Тарихи құжаттармен жұмыс істеудің ең тиімді түрлерін анықтау.
- Оқу процесінде тарихи дереккөздерді жүйелі пайдалану кезінде зерттеу дағдыларының даму динамикасын бағалау.

Материалдар мен әдістер. Оқушылар мен студенттердің тарих сабақтарында зерттеу дағдыларын дамыту мәселесі көптеген жылдар бойы отандық және шетелдік педагогтардың, әдіскерлер мен тарихшылардың назарында болды. Шетелде мектептегі тарихи білім берудегі бастапқы дереккөздермен жұмысты зерттеу XX ғасырдың екінші жартысынан бастап белсенді дамыды. 1960-жылдардың аяғынан бастап Англияда және басқа да елдерде тарихты оқытуға байланысты екі ірі пікірталас жүрді. Оның бірі – тарихты оқытудағы басты талқылау мазмұндық сұрақтардан «тарихты үйрену нені білдіреді?» деген мәселеге қарай ауысты (Lee, 1999) [3]. Сингапурда тарихты оқытудың осы «жаңа» бағытына сәйкес өзгерістер енгізу әрекеттері 1994 жылғы қайта қаралған оқу бағдарламасынан басталды (жоғары сыныптарға арналған бағдарлама 20 жылдан астам уақыт бойы өзгертілмеген еді). Бұл бағдарламаның басты мақсаты – мектеп оқушыларына негізгі тарихи ұғымдарды түсінуді қамтамасыз ету және оларды тарихи дереккөздердің табиғаты мен қолданылуымен таныстыру болды.

Mansilla мен Gardner (1997) тарих сияқты пән аясындағы түсінуді көпөлшемді үдеріс ретінде қарастырады. Яғни ол белгілі бір символдық жүйелерді меңгерумен немесе фактілерді жаттап алумен шектелмейді. Тарихи түсінікті көрсету үшін оқушылар маңызды ұғымдарды, теорияларды және тұжырымдарды пайдалана білуі керек, ақпаратты жай жинақтаудан арылып, өздері өмір сүріп жатқан қауымдастықтарда құнды саналатын іс-әрекеттерге араласуы тиіс [4]. Сондай-ақ олар білімді адамдар жан-жақты тарихи баяндау құру үшін әзірлеген мұқият әдістер мен өлшемдерді бағалай алуы қажет. Тарихи еңбектердің жазылуына түрткі болатын мақсаттарды түсініп, мұндай еңбектердің үлгілерін өз әрекеттері мен дүниетанымын қалыптастыруға бағыт ретінде пайдалана білуі тиіс.

Бұл әдістер немесе үдерістер әртүрлі авторларда әртүрлі аталады: кейбірі оларды *екінші ретті ұғымдар*, басқалары *пәндік білім* десе, енді біреулері «*тарихпен айналысу*» деп атайды. «Тарихпен айналысу» ұғымына уақыт, дәлел, өзгеріс, себептілік, эмпатия, маңыздылық, тарихи интерпретациялар және зерттеу кіреді (Haydn, Arthur және Hunt, 1997) [5].

Wineburg (1999) тарихи ойлау «табиғи үдеріс те емес, психологиялық дамудан автоматты түрде туындайтын нәрсе де емес» деп атап көрсетеді [6]. Зерттеулер көрсеткендей, оқушыларға тарихтың өткенді түсіндіру тәсілдерін игеру оңайға соқпайды. Сондықтан тарихты оқыту оқушыларға тарихпен жұмыс істеудің интеллектуалдық құралдарын беруге бағытталуы тиіс (Lee, 1999). Демек, мұғалімдер оқушыларда тарихи түсінік қалыптастыру үшін мазмұнды дайын күйінде берумен ғана шектелмей, оқушыны зерттеуге жетелейтін әдістерді қолдануы қажет.

2000 жылы тағы бір қайта қарау жүргізіліп, мектеп бағдарламасына ойлау дағдыларын енгізу мақсаты қойылды. Жаңа бағдарламадағы дағдыға қатысты мақсаттар оқушылардың тарихты өз контекстінде түсінуін, тарихтағы түрлі көзқарастарды бағамдауын, тарихи ақпаратты өңдеуін, сондай-ақ сыни және шығармашылық тұрғыда ойлауын дамытуға бағытталды. Осылайша тарихи ойлау, яғни түсінуді қамтитын тарихи түсіндірудің бір бөлігі, аталған бағдарламалардың мақсаттары мен міндеттерінде негізгі рөл атқарады.

Мұғалімдер тек мазмұн берумен шектелмей, одан әрі дамуы үшін бағалау жүйесіне міндетті түрде дереккөздерге негізделген сұрақ енгізілді. Бұл сұрақ оқушылардан тарихи интерпретация және зерттеу дағдыларын көрсетуін талап етеді. Ал құрылымдалған эссе бөлімі оқушылардан ең жоғарғы деңгейде тарихи маңыздылықты талдауды қажет етеді.

Британдық зерттеушілер R. Phillips, D. Cannadine, C. Husbands тарихи құжаттармен жұмыс істеу мектеп оқушыларына тарихи процестің күрделілігін түсінуге және аналитикалық құзыреттіліктерді қалыптастыруға көмектесетінін атап өтті. "Evidence-based history teaching" (дәлелдерге негізделген тарихты оқыту) тұжырымдамасы Ұлыбритания, АҚШ, Канада және Австралияның оқу бағдарламаларында кеңінен таралды. Американдық зерттеушілер (S. Wineburg) тарихи білім берудің негізгі міндеті тарихи ойлауды дамыту, яғни құжаттарды сыни тұрғыдан талдау қабілеті екенін атап өтті. Wineburg өз еңбектерінде дереккөздермен жұмыс істеу дағдылары туа біткен емес, бірақ мектеп тарихының бүкіл курсына мақсатты қалыптастыруды қажет ететінін көрсетті.

Оқушылардың тарихи ойлау дағдыларын дамытуда түрлі әдіс-тәсілдер қолданылатыны белгілі. Дегенмен, олардың ішінде зерттеуге негізделген оқытудың (Inquiry-based learning) орны ерекше [7]. Бұл тәсіл оқушыларды дайын білімді қабылдаушыдан гөрі белсенді зерттеуші рөліне шығарады. Зерттеуге негізделген оқыту оқушыларды тарихи дереккөздермен тереңірек жұмыс істеуге, деректердің мәнін ашу үшін дұрыс сұрақтар қоюға және алынған жауаптарды сыни тұрғыдан талдауға жетелейді.

Мұндай тәсілдің басты артықшылығы – оқушылардың тек тарихи фактілерді есте сақтап қана қоймай, оларды түсіндіруге, салыстыруға, себеп-салдарлық байланыстарды анықтауға дағдыландыруы.

Нәтижесінде бұл әдіс оқушылардың тарихи ойлау процесін дамытудың тиімді құралы болып табылады. Ол тарихи білімді жай жаттау емес, тарихи құбылыстарды зерттеу, интерпретациялау және түсіндіру арқылы меңгеруге мүмкіндік береді.

Сонымен қатар 2021 жылы АҚШ-та оқушылардың біріншілік дереккөздермен жұмыс істеу тәжірибесін қарастыру бойынша зерттеу жүргізілген еді. Зерттеу қорытындысы бойынша Оқытудың әмбебап дизайны (Universal Design for Learning – UDL) қағидаттарының маңыздылығын және оқушылардың мәтінмен жұмыс істеу мен тарихи жазу дағдыларын дамыту үшін айқын (нақты бағытталған) оқыту стратегияларын қолданудың қажеттілігін көрсетеді [8]. Жалпы алғанда, бұл зерттеу тарихты оқытуда біріншілік дереккөздердің құндылығын және оқушылардың оқуына қолдау көрсету үшін бейімделген педагогикалық тәсілдердің маңызын айқындайды.

Мұндай тәжірибе тарихи білім беруді белсенді танымдық әрекетке айналдырып, оқушыларды ғылыми-зерттеу мәдениетіне баулиды.

Қазақстан Республикасында тарих сабақтарында зерттеу дағдыларын қалыптастыру мәселесі де белсенді ғылыми пікірталастар мен әдістемелік әзірлемелердің тақырыбы болып табылады. Бұл мәселеге Қазақстан Республикасының білім мен ғылымды дамытудың мемлекеттік бағдарламасын іске асыру және мектеп білімінің жаңартылған мазмұнын енгізу контекстінде ерекше назар аударылады. Қ.Ж.Қожахметова, А.К.Әбілқасымова, Г.К.Нұрмағанбетова сияқты қазақстандық педагогтар мен әдіскерлер тарихи дереккөздермен жұмыс оқушылардың сыни ойлауы мен тарихи санасын қалыптастырудың негізгі әдістерінің бірі болып табылатынын атап көрсетеді. Олардың еңбектерінде құжаттармен жұмыс істеудің дәстүрлі нысандары (мәтіндерді талдау, дереккөздерге түсініктемелер) және қазіргі заманғы тәсілдер – тарихи жобаларды құру, мұрағаттық құжаттар негізінде мультимедиялық презентациялар әзірлеу, тарихи зерттеулер бойынша мектеп конференцияларына қатысу қарастырылады.

Осылайша тарихи дереккөздермен жұмыс жасау арқылы зерттеу дағдыларын дамыту мәселесі тек халықаралық деңгейде ғана емес, сонымен қатар қазақстандық білім беру кеңістігінде де өзекті екенін көрсетеді.

Мектепте тарих сабақтарында тарихи дереккөздерді қолдану барысында оларға белгілі бір талаптар қойылады:

- дәуірдің негізгі фактілері мен оқиғаларын бейнелеу;
- тарихты оқытудың мақсаттары мен міндеттеріне сәйкестік;
- оқушылар үшін қолжетімді әрі түсінікті болу;
- оқу бағдарламасының мазмұнымен байланысты болып, белгілі бір тақырып бойынша білімді

тереңдетуге ықпал етуі.

Осыдан келіп шығатыны, мұғалім қарастырылып отырған кезеңге қатысты кез келген дереккөзді пайдалана алмайды. Тарихи дереккөздерді таңдауда мұғалім іріктеушілік танытып, оны оқушылардың жас ерекшеліктері мен ой-өрісіне сәйкес жұмыс түрімен бірге қолдануға ұмтылуы қажет. Бұл міндеттерді орындау үшін тарих пәні мұғалімі жоғары кәсіби дайындыққа ие болып, зерттеу дағдыларын да меңгеруі тиіс [6].

Зерттеу барысында сандық және сапалық әдістер қолданылды:

1. *Ғылыми-әдістемелік әдебиеттерді талдау*: Зерттеудің теориялық базасын негіздеу үшін зерттеу дағдыларын дамыту және тарихи дереккөздермен жұмыс істеу әдістемесі бойынша еңбектерді зерттеу.

2. *Педагогикалық эксперимент*: Оқу үдерісі барысында бір оқу тоқсаны бойында жазбаша құжаттарды талдауды, дереккөздердің әртүрлі түрлерін салыстыруды, шағын зерттеулер жүргізуді, құжаттарға сұрақтар құрастыруды және дереккөздерге сүйене отырып аналитикалық эсселер жазуды қамтитын тарихи дереккөздермен жұмыс жүйесі енгізілді.

3. *Бақылау*: Оқушылардың тарихи дереккөздерді қолдана отырып, тапсырмаларды орындау барысында олардың қатысу деңгейі, тәуелсіздігі, сұрақтар қою және қорытынды жасау қабілеті тіркелді.

4. *Сауалнама*: Тәжірибе енгізілгенге дейін және одан кейін оқушылар бағалау үшін сауалнамалар толтырды: тарихи құжаттармен жұмыс істеуге қызығушылық деңгейі; өзінің зерттеу дағдыларына деген сенімділік; дереккөздерді талдау кезінде олар кездесетін қиындықтар.

5. *Оқушылардың іс-әрекетінің өнімдерін талдау*: Тарихи дереккөздер негізінде құрылған жазбаша жұмыстар, шағын ғылыми жобалар, топтық презентациялар бағаланды. Ерекше назар аударылды: талдау тереңдігі; негізгі ақпаратты бөлектеу мүмкіндігі; қорытынды дәлелдер; салыстырмалы талдауды қолдану.

Нәтиже. Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, тарих сабақтарында тарихи дереккөздерді жүйелі қолдану оқушылардың зерттеу дағдыларын тиімді дамытуға ықпал етеді. Эксперимент барысында оқушылардың дербес жұмыс жасау қабілеті, тарихи құжаттарды талдау, салыстыру және сыни тұрғыдан бағалау дағдыларының өскені байқалды. Сауалнама деректері бойынша бастапқы кезеңде оқушылардың басым бөлігі дереккөздермен жұмыс жасауда қиындықтарға тап болса, тәжірибе соңында олардың қызығушылығы мен сенімділігі артты.

Жүргізілген сабақтар нәтижесінде:

- оқушылардың зерттеу сұрақтарын тұжырымдай білу деңгейі жақсарды;
- ақпаратты сыни талдау дағдылары қалыптасты;
- тарихи дереккөздерді салыстыра отырып қорытынды жасау мүмкіндіктері кеңейді;
- оқушылардың дербестігі мен жауапкершілігі артты.

Сонымен, тарихи дереккөздермен жұмыс – оқушылардың тарихи ойлауын дамытудың, зерттеу мәдениетін қалыптастырудың және ақпараттық сауаттылығын арттырудың пәрменді әдісі болып табылады. Бұл тәсілді қолдану оқушылардың тарихты меңгеруін тереңдетіп қана қоймай, олардың сыни тұрғыдан ойлауын, өз көзқарасын дәлелдеуді және деректерге негізделген шешім қабылдау қабілетін жетілдіреді.

Талқылау

Дайындық кезеңі

- Теориялық дереккөздерді талдау.
- Зерттеу дағдыларын қалыптастыру критерийлері мен көрсеткіштерін анықтау. Диагностикалық құралдарды әзірлеу (сауалнамалар, диагностикалық карталар).

Практикалық кезең

- Сабақтарда тарихи дереккөздермен жұмыс істеудің әртүрлі формаларын енгізу.
- Бақылауларды тіркеу, жазбаша жұмыстарды аралық талдау.
- Бастапқы және соңғы кезеңдерде сауалнама жүргізу.

Аналитикалық кезең

- Жиналған деректерді өңдеу және талдау.
- Тарихи дереккөздермен жұмыс істегенге дейінгі және кейінгі зерттеу дағдыларының деңгейін салыстыру.

- Қорытындылау және тұжырымдау.

Жалпы зерттеу тарих сабақтары аясында жүргізілді. Оған 10 D сынып оқушылары, яғни екінші тілді сыныптың 12 оқушысы қатысты. Зерттеу дағдыларының қалыптасуын бағалау үшін бағалау критерийлері құрастырылды. Ол:

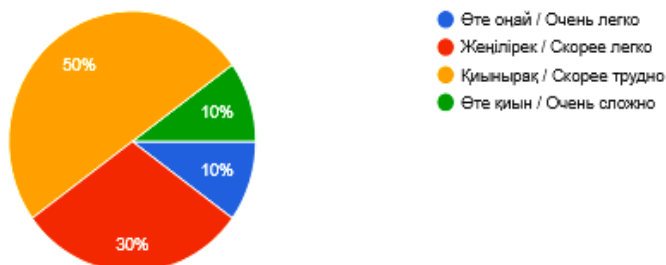
Критерий	Көрсеткіш
Зерттеу сұрақтарын тұжырымдай білу	Анықтық, дұрыстық, тақырыпқа сәйкестік
Ақпаратты сыни талдау	Авторлық позицияны, контексті, ықтимал біржақтылықты анықтау
Дереккөздерді салыстырмалы талдау	Ұқсастықтар мен айырмашылықтарды бөліп көрсету, дәлелдерді тұжырымдау
Негізделген қорытындыларды тұжырымдай білу	Қисындылық, дереккөздерден алынған фактілерге сүйену
Жұмыстың дербестігі немесе өзділігі	Іздеу, іріктеу және интерпретациялау қабілеті

Google forms қосымшасын қолданып сауалнама алынды, бірақ оған 12 оқушының 2-уі белгілі себептерге байланысты қатыса алмай, қалған 10-ы қатысқан еді. Сауалнама барысында 6 сұрақ қойылған болатын. Солардың бастыларына тоқталып кетейін.

Тарихи дереккөздермен жұмыс істеу оңай ма? / Легко ли вам работать с историческими источниками?

 Копировать

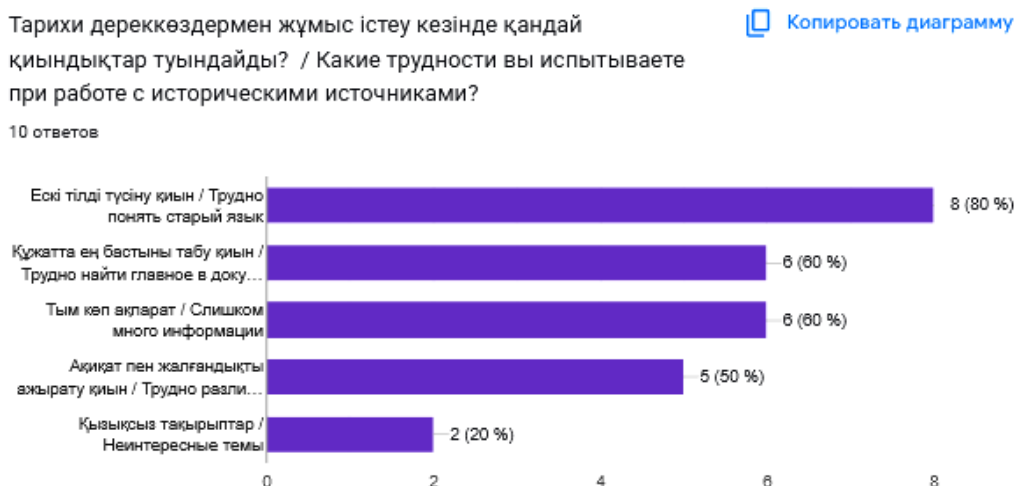
10 ответов

1-ші диаграмма – Тарихи дереккөздермен жұмыс

1-ші диаграммада көрсетілген сұрақ бойынша оқушылардың 60% -ы тарихи дереккөздермен жұмыс істеуді қиын деп санайды (50% -ы қиын, 10% -ы өте қиын). Бұл дереккөздермен жұмыс істеу дағдыларын игеруде қосымша қолдау қажет екенін көрсетеді. Демек бұдан шығатын қорытынды,

оқушылардың жартысының қиындықтарға тап болу себептерін анықтау және оларды жеңу әдістерін ұсыну маңызды болмақ.

2-ші диаграмма – Тарихи дереккөздермен жұмыс жасаудағы қиындықтар

2-ші диаграммада көрсетілген сұрақ бойынша, оқушылардың 60% -ы мәтіндегі басты нәрсені бөліп көрсетуде қиындықтарға тап болады және ақпарат тым көп деп санайды. Бірақ негізгі мәселе (80%) – ескі деректерді түсінудің қиындығы екендігін мойындайды.

Жалпы осылайша зерттеу жұмысы барысындағы басты тұстар сауалнамадан басталды. Кейін жоғарыда құрастырылған критерийлер бойынша жұмыс сабақтар барысында өз жалғасын тапты. 1-ші тоқсан, 2-ші тоқсан нәтижелерін салыстыра келе оқушылардың тарихи дереккөздермен жұмыс жасау дағдыларының артқанын байқауымызға болады.

№	Оқушы	1-тоқсан		2-тоқсан		3-тоқсан		Динамика Емтихан баллы (I комп.) бағасы
		ТЖБ (I комп.) мак. 20 ұпай		ТЖБ (I комп.) мак. 20 ұпай		ТЖБ (I комп.) мак. 20 ұпай		
1	Оқушы Т.	7	20	6	20	9	20	24 / C
2	Оқушы С.	5	20	7	20	9	20	18 / D
3	Оқушы С1.	8	20	13	20	14	20	25 / C
4	Оқушы Д.	9	20	14	20	17	20	20 / C
5	Оқушы П.	13	20	17	20	14	20	43 / A
6	Оқушы А.	3	20	7	20	9	20	26 / B
7	Оқушы Ж.	6	20	5	20	10	20	29 / B
8	Оқушы Н.	6	20	4	20	6	20	19 / D
9	Оқушы Д2.	8	20	6	20	11	20	26 / B
10	Оқушы А.	7	20	7	20	11	20	17 / D
11	Оқушы М.	12	20	15	20	8	20	26 / B
12	Оқушы Е.	8	20	9	20	11	20	23 / C

Қорытынды. Тарих сабақтарында тарихи дереккөздерді қолдану, сөзсіз, тарихты оқыту үдерісінде маңызды рөл атқарады, атап айтқанда, оқушылардың зерттеу дағдыларын қалыптастыруға ықпал етеді. Қазіргі заманғы сабақты тарихи құжаттарды пайдаланусыз елестету қиын. Тарихи білім беру үдерісі зерттеу қызметіне айналады. Мұғалім оқу материалын дайын күйінде бермей, керісінше, оқушыларды олардың зерттеу жолында бағыттап отырады.

Бұл үдерістің табысы дұрыс таңдалған құжаттарға, мұғалімнің мұқият әзірлеген жоспарына және оқушылардың дайындық деңгейіне байланысты. Мұндай жағдайда мұғалім оқушылардың зерттеу дағдыларының сапалы өсуін, тарихты оқуға деген ынтасының артуын, пән бойынша білімінің тереңдеуін бақылай алады.

Зерттеу дағдыларын меңгерген оқушы мәтіннің жазылу себептерін өздігінен анықтай алады, сондай-ақ оның қандай мүдделер мен қажеттіліктерді бейнелейтінін түсінеді. Түрлі ақпаратпен жұмыс істей білу қабілеті фактілерді субъективті пікірден ажыратуға, біржақтылықты анықтауға мүмкіндік береді.

Ұсынылып отырған тапсырмалар мен жұмыс әдістерін тарих пәні мұғалімдері басқа мектептерде де қолдана алады, сондай-ақ оларды басқа жас топтарына және тіпті басқа пәндерге де бейімдеуге болады. Зерттеу дағдыларын меңгерген түлектер кез келген ақпаратпен сенімді түрде жұмыс істей алады.

Тарихи дереккөздерді зерттеу дағдыларын қалыптастыру құралы ретінде пайдалану тарих туралы білімді тереңдетуге ғана емес, сонымен қатар аналитикалық ойлауды, ақпараттық сауаттылықты және зерттеу мәдениетін қалыптастыруға негіз қалауға мүмкіндік береді. Мұндай тәжірибелер тарихты зерттеуді тірі процеске айналдырады, ал оқушылар – өткенді танудың белсенді қатысушылары. Білім беру үдерісінде дереккөздермен жұмысты жүйелі интеграциялау оқушыларды ақпараттық қоғамда өмір сүруге дайындауға ықпал ететін қазіргі заманғы тарихи дидактиканың маңызды құрамдас бөлігі болып табылады.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1 Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың, бастауыш, негізгі орта, жалпы орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарттары. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрінің 2022 жылғы 3 тамыздағы № 348 бұйрығы [Электронды ресурс] URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V2200029031> (жүгінген күні 15.07.2025).

2 Негізгі орта білім беру деңгейінің 5-9-сыныптарына арналған «Қазақстан тарихы» оқу пәні бойынша үлгілік оқу бағдарламасы. ҚР Оқу-ағарту министрінің 2022.21.11. № 467 бұйрығы 61 қосымша [Электронды ресурс] URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V2200030654> (жүгінген күні 15.07.2025).

3 Tan, H.D. What is history teaching and learning? [Text]/ H.D Tan // Teaching and Learning.– 2004. – 25(2). – P. 197-206.

4 Mansilla, V.B., Gardner, H. Of Kinds of Disciplines and Kinds of Understanding //The Phi Delta Kappan. Bloomington: Phi Delta Kappan. – 1997. – V78. N5. – P. 381-386 [Electronic resource] – URL: <http://www.jstor.org/stable/20405800> (accessed 15.07. 2025).

5 Terry, H., James, A., Martin, H. Learning to teach history in secondary school. A companion to school experience [Text]/ H.Terry, A.James, H. Martin. London – New York, Routledge. – 1997. – P. 301.

6 Wineburg, S. Historical Thinking & Other Unnatural Acts: Charting the Future of Teaching the Past [Text]/ S. Wineburg. Philadelphia: Temple University Press. – 2001.

7 Smith, M., Breakstone, J., Wineburg, S. History Assessments of Thinking: A Validity Study [Text]/ M. Smith, J.Breakstone, S.Wineburg // Cognition and Instruction. – 2018. – 37(1). – P. 118-144 DOI: <https://doi.org/10.1080/07370008.2018.1499646>.

8 Girard B., Harris L.M., Mayger L.K., Kessner T.M., Reid S. “There is no way we can teach all of this”: Factors that influence teachers’ content choices [Text]/ B.Girard, L. M. Harris, L. K. Mayger, T. M. Kessner, S. Reid // Theory & Research in Social Education. – 2021. – 49(2).– P. 227–261. DOI: <https://doi.org/10.1080/00933104.2020.1855280>.

REFERENCES:

1 Mektepke deyingi tarbie men okytudyn, bastauysh, negizgi orta, zhalpy orta, tehnikalyk zhane kasiptik, orta bilimnen keyingi bilim berudin memlekettik zhalpyga mindetti standarttary. Kazakstan Respublikasy Oku-agartu ministrinin 2022 zhylygy 3 tamyzdagy № 348 bujrygy [State Compulsory Standards for Preschool Education and Training, Primary, Basic Secondary, General Secondary, Technical and Vocational, and Post-Secondary Education. Approved by Order No. 348 of the Minister of Education of the Republic of Kazakhstan dated August 3, 2022]. Available at: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V2200030654> (accessed 15 July 2025). (In Kazakh)

2 Negizgi orta bilim beru dengejinin 5-9-synypтарына арналған «Kazakhstan tarihy» oku pani bojynsha ulgilik oku bagdarlamasy. KR Oku-agartu ministrinin 2022.21.11. № 467 bujrygy 61 kosymsha [Curriculum for the “History of Kazakhstan” subject for Grades 5–9 of the General Secondary Education Level. Annex 61 to Order No. 467 of the Minister of Education of the Republic of Kazakhstan dated November 21, 2022]. Available at: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V2200030654> (accessed 15 July 2025). (In Kazakh)

3 Tan H.D. What is history teaching and learning? *Teaching and Learning*, 2004, 25(2), pp. 197-206.

4 Mansilla V.B., Gardner H. Of kinds of disciplines and kinds of understanding. *The Phi Delta Kappan*, Bloomington: Phi Delta Kappan, 1997, vol. 78, no. 5, pp. 381-386. Available at: <http://www.jstor.org/stable/20405800> (accessed 15 July 2025)

5 Terry H., James A., Martin H. Learning to teach history in secondary school. A companion to school experience, London – New York, Routledge, 1997, p. 301.

6 Wineburg S. Historical thinking & other unnatural acts: charting the future of teaching the past. Philadelphia, Temple University Press, 2001.

7 Smith M., Breakstone J., Wineburg S. History assessments of thinking: a validity study. *Cognition and Instruction*, 2018, 37(1), pp. 118-144. <https://doi.org/10.1080/07370008.2018.1499646>.

8 Girard B., Harris L.M., Mayger L.K., Kessner T.M., Reid S. "There is no way we can teach all of this": Factors that influence teachers' content choices. *Theory & Research in Social Education*, 2021, 49(2), pp. 227–261. <https://doi.org/10.1080/00933104.2020.1855280>.

Автор туралы мәлімет:

Исиргепов Дамир Буранбаевич* – педагогика ғылымдары магистрі, мұғалім-сарапшы NIS, «Назарбаев Зияткерлік мектептері» дербес білім беру ұйымының «Қостанай қаласындағы жаратылыстану-математика бағытындағы Назарбаев Зияткерлік мектебі» филиалында Қазақстан тарихы пәні мұғалімі, Қазақстан Республикасы, 110000 Қостанай қ., Н.Назарбаев көш., 199 үй, 9 пәтер, тел.: +77028281777, e-mail: damir_issirgepov@mail.ru.

Исиргепов Дамир Буранбаевич* – магистр педагогических наук, учитель-эксперт NIS, учитель истории Казахстана филиала «Назарбаев Интеллектуальная школа физико-математического направления города Костаная» автономной организации образования «Назарбаев Интеллектуальные школы», Республика Казахстан, 110000 г. Костанай, ул. Н. Назарбаева, дом 199, кв. 9, тел.: +77028281777, e-mail: damir_issirgepov@mail.ru.

Issirgepov Damir Buranbayevich* – Master of Pedagogical Sciences, Teacher-expert of NIS, Teacher of the History of Kazakhstan, branch of the "Nazarbayev Intellectual School of Physics and Mathematics in Kostanay" of the Autonomous Educational Organization "Nazarbayev Intellectual Schools," Republic of Kazakhstan, 110000, Kostanay, 199 N.Nazarbayev Str., apt. 9, tel.: +77028281777, e-mail: damir_issirgepov@mail.ru.

XFTAP:14.35.07

ӨОЖ 37.022

<https://doi.org/10.52269/NTDG254272>

**ЦИФРЛЫ БІЛІМ БЕРУ ОРТАСЫ ЖАҒДАЙЫНДА БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТАРДЫҢ
ЗЕРТТЕУШІЛІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТЕРІН ДАМУДЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ**

Дәулетова А.С.* – докторант, М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент қ., Қазақстан Республикасы.

Мамраймов С.Д. – тарих ғылымдарының кандидаты, Өзбекәлі Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университеті, Шымкент қ., Қазақстан Республикасы.

Жумагелдиева А.Д. – магистр, доцент, Өзбекәлі Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университеті, Шымкент қ., Қазақстан Республикасы.

Түлепбаева Г.К. – магистр, Орталық Азия инновациялық университеті, Шымкент қ., Қазақстан Республикасы.

Бұл мақалада ЖОО-ның цифрлы білім беру ортасы жағдайында болашақ педагог-психологтардың зерттеушілік құзыреттіліктерін қалыптастыру мәселесі қарастырылады. Цифрлы білім беру технологияларының жедел дамуы бүгінгі күні жоғары оқу орындарында оқыту процесінің барлық аспектілерін қайта қарауды талап етеді. Бұл әсіресе болашақ педагог-психологтарды дайындау саласына қатысты, себебі педагогика мен психология ғылымдары зерттеулер мен инновацияларға бағытталған пәндер болып табылады. Бүгінгі таңда педагог-психологтар жаңа ақпараттық технологиялар мен цифрлық құралдарды кәсіби қызметте тиімді пайдалану қабілетіне ие болу керек. Осыған байланысты, зерттеушілік құзыреттіліктерді қалыптастыру маңызды мәселе болып табылады. Болашақ педагог-психологтарды даярлау барысында цифрлық құралдарды қолданудың маңыздылығын атап өтіп, олардың зерттеушілік құзыреттіліктерін дамытуға әсерін талдайды. Цифрлық білім беру платформалары, виртуалды және қосымша шындық құралдары, деректерді талдау бағдарламалары сияқты технологиялардың білім беру процесінде тиімді пайдаланылуы жан-жақты сипатталған. Мақала білім беру жүйесін цифрландырудың педагогикалық және психологиялық аспектілерін зерттеуге арналған. Сонымен қатар болашақ педагогтар мен психологтарға цифрлық технологиялардың меңгерудің маңыздылығын атап көрсетіп, ғылыми-зерттеу жұмыстарына әсерін жан-жақты талдайды. Цифрлы білім беру ортасы жағдайында студенттерге деректерді талдау және зерттеулер жүргізуге қажетті бағдарламалық құралдармен жұмыс істеуді үйретудің маңыздылығы айтылады. Сондай-ақ мақалада болашақ педагог-психологтардың сыни ойлау дағдыларын дамыту мен дербес ғылыми-зерттеу жүргізу қабілеттерін жетілдіруде цифрлық оқыту құралдарының әлеуеті ерекше атап өтіліп, оларды тиімді қолданудың әдістемелік негіздері, болашақ педагог-психологтардың зерттеушілік құзыреттіліктерін дамыту үдерісінде цифрлық білім беру ортасының мүмкіндіктерін барынша тиімді пайдалану талданады.